

W

19 63

**КРАЇНСЬКА МОВА
І ЛІТЕРАТУРА В ШКОЛІ**

В. І. Масальський. Нариси з історії розвитку методики викладання української та російської мов у загально-освітніх початкових і середніх школах Української РСР

Вид-во Київського університету, К., 1962.

Як часто, працюючи з студентами педагогічних вузів та з учителями, ми бачимо, що вони недостатньо знають все те, що зроблено в галузі методики попередніми поколіннями, зокрема радянськими методистами. А це вже складає досить велику галузь педагогічної літератури, у якій без спеціального посібника не так легко розібратися. За 45 років розвитку радянської школи створено велику кількість методичних посібників, підручників, статей, методичних листів, доповідей на педагогічних читаннях, дисертацій та досліджень, присвячених проблемам методики мови. Вони є втіленням і теоретичним узагальненням досвіду першої в світі школи соціалістичної держави — і водночас вони ж дають неоціненні практичні поради кожному вчителю й студенту.

Рецензована книга В. І. Масальського є першою в нашій педагогічній літературі спробою врахувати все зроблене радянською школою в галузі методики мови, систематизувати цю нашу методичну спадщину, критично її проаналізувати й тим самим допомогти у використанні її іншим дослідникам і практичним працівникам.

Як же вдалося авторові розв'язати такі складні й відповідальні завдання?

У його книзі ми дістали, перш за все, дуже докладну бібліографію усього того, що було створено в галузі методики мови на Україні за весь час існування радянської школи. Навіть людину, знайому з нашою методичною літературою, вражає величезна кількість творів з методики мови, бібліографічний опис яких уміщено в рецензованій праці. Тут не лише книги й статті в педагогічній пресі, а й тези доповідей на методичних нарадах, автореферати дисертацій, матеріали педагогічних читань, рецензії тощо. Сотні і сотні назв, дбайливо зібраних і систематизованих хронологічно та тематично. У створенні такої вичерпної й систематичної бібліографії праць з методики мови авторові, мабуть, допомогло те, що він сам протягом майже всього шляху розвитку методики мови в школах УРСР був активним учасником цього процесу, брав участь у розробці багатьох методичних проблем, був учнем і співпрацівником таких видатних наших методистів мови, як Л. А. Булаховський, С. Х. Чавдаров та ін.

Можна сказати з певністю, що кожний наступний дослідник методики мови обов'язково повинен буде використати складену В. І. Масальським бібліографію і врахувати встановлену ним періодизацію розвитку цієї галузі педагогічної науки.

Кажучи «врахувати», ми не думаємо, що з цією періодизацією обов'язково слід погоджуватись. Ні, вона є лише першою спробою класифікувати періоди розвитку методики мови; може бути й інше визначення тих етапів, які пройшла ця наука. Але в класифікації В. І. Масальського найбільш істотним є те, що вона виходить з специфіки самого предмета; основою поділу на певні етапи автор обрав події в самій цій науці, діалектичний розвиток її проблем і їх втілення у практиці викладання. Періодизація в «Нарисах» не є формальним пристосуванням до якоїсь іншої, запозиченої з загальної історії чи літературознавства. Вона органічно пов'язана з особливостями самого матеріалу методики мови і в рубрикації книги позначена лише датами, як, наприклад, «1917—1931», «1931—1936» і т. д.

Проте кожен з цих періодів відповідає певним особливостям розвитку методики мови; так, наприклад, перший її етап, позначений у книзі роками 1917—1931, був періодом формування принципів навчання української і російської мов, періодом творчих шукань кращих шляхів комуністичного виховання і навчання на уроках мови. Про це свідчать наведені автором думки таких видатних діячів того часу, як Н. К. Крупської, М. І. Калініна та вчених мовознавців і методистів мови О. М. Пешковського, Д. М. Ушакова, Л. В. Щерби, Л. А. Булаховського, А. П. Машкіна. Другий етап — 1931—1936 рр. — характеризувався остаточним визначенням у світлі марксистсько-ленінської науки найважливіших основ викладання української і російської мов у школах. У 1937—1941 рр. відбувалося докладне опрацювання змісту та методів навчання мови — засвоєння граматики, правопису і розвитку мови. Тут вперше

в нашій літературі знаходимо систематичний огляд праць проф. С. Х. Чавдарова, який відіграв особливо важливу роль у розробці проблем методики мови і створив найбільш досконалі підручники української мови для 1—4 класів, якими досі користуються в школі.

Після Великої Вітчизняної війни, з 1945 року, розпочалась інтенсивна відбудова школи, пов'язана з створенням нових програм і підручників з мови. Відбулися конкурси на нові підручники, створення теперішніх методичних посібників, удосконалення програми. Нарешті, час з 1953 року по 1961 можна визначити як період здійснення ленінських заповітів у справі будівництва нової, пов'язаної з життям школи, в який викладання братніх мов спирається на міцну наукову основу.

Повторюємо, таких назв основних періодів розвитку методики мови в рецензованій книзі нема. Але по суті такий зміст мають позначені лише датами епохи. Можливо, їм можна дати інше, досконаліше формулювання; та це вже справа дальшого опрацювання історії методики мови, для якої, ми сподіваємося, ця спроба періодизації може бути врахована як один з можливих варіантів.

Дальшого удосконалення потребуватимуть і деякі визначення у рецензованій книзі, починаючи з основного — з визначення самої методики мови. Про неї на стор. 120 сказано, що це «педагогічна наука про принципи, зміст, методи та методичні прийоми озброєння учнів системою знань, умінь і мовних навичок (щодо граматики, правопису, усного, письмового висловлювання, практичної стилістики)». Не можна вважати це визначення чітким. Вірніше було б сказати (як це вже зроблено в УРЕ і 2-му виданні БСЭ), що це — галузь педагогічної науки, яка визначає зміст, методи й організаційні форми вивчення певного предмета і встановлює нормативні вимоги до викладацької діяльності вчителя. По суті, це саме й розкриває автор далі, у викладі завдань методики мови (стор. 121). Але у визначенні цього нема.

Слід також побажати глибшого критичного розкриття змісту методичних поглядів таких вчених, як О. М. Пешковський, А. П. Машкін і ін.

У першому розділі книги, наприклад, двічі сказано про еkleктизм поглядів О. М. Пешковського (стор. 7), навіть про еkleктизм методологічної основи його праці «Русский синтаксис в научном освещении», але не показано, в чому ж цей еkleктизм полягає, тобто це звинувачення не доведено.

Подібна нечіткість трапляється особливо там, де автор розглядає зв'язок методики мови з іншими дисциплінами, наприклад з педагогікою. От, на стор. 61 читаємо: «Ці праці були пов'язані з шуканням кращих методів викладання... або реалізації дидактичного принципу (С. М. Канюки, С. Х. Чавдарова)». Але якого саме дидактичного принципу — невідомо, та й за контекстом неможливо це встановити. Адже дидактичних принципів є кілька.

В анотації рецензованої праці її редактор М. І. Стаховський справедливо вказує, що в ній в історичному, теоретичному і практичному планах розглянуто питання єдності теорії й практики викладання мови; але, на жаль, досвід шкіл у ній відображено лише в тій мірі, в якій він уже знайшов своє висвітлення у методичній літературі — наприклад, у книзі Т. Ю. Горбунцової про роботу вчительки О. П. Захаревич (стор. 78), у дисертаціях О. М. Беляєва (стор. 115—116), І. О. Синиці (стор. 113) і ін. Треба було б більше показати, як застосовуються в практичній роботі вчителів основні сучасні праці з методики мови, висвітлені у книзі.

Дуже цікавим для методистів-дослідників є огляд розвитку методики мови в країнах соціалістичного табору — Польщі, Болгарії, Чехословацькій республіці. Адже їхні мови, отже й їхня методика, мають чимало спільного з українською. На жаль, цей огляд у рецензованій книзі надто стислий — він обіймає лише сім сторінок (стор. 149—155).

Деякі скорочення у книзі не всім сучасним читачам будуть зрозумілі, наприклад: «XII лекція ВЗІНО» (стор. 26). Мало хто пам'ятає зараз, що ВЗІНО — це був Всеукраїнський заочний інститут народної освіти.

Мабуть, практичне використання праці В. І. Масальського в педвузах і університетах УРСР, в інститутах удосконалення вчителів дасть в найближчі роки авторові ще ряд порад до дальшого удосконалення його «Нарисів» з тим, щоб у наступних виданнях вони були розширені і доопрацьовані. А що такі наступні видання будуть потрібні, в цьому нема сумніву, бо «Нариси з історії методики мови» є по суті

першим посібником з джерелознавства, важливим як для дальших досліджень, так і для піднесення практики викладання мови до сучасного рівня вимог школи.

М. М. МИРОНОВ

* * *

Вихід у світ «Нарисів з історії розвитку методики викладання української та російської мов у загальноосвітніх початкових і середніх школах Української РСР» свідчить, що вчені України досліджують актуальні питання педагогічної науки. «Нариси» — результат багаторічної копіткої і наполегливої роботи вченого. І треба відзначити, що автор показав те передове, істотно важливе, що створено педагогічною наукою та колективною діяльністю нашого передового вчителства за роки Радянської влади.

Уже в кінці 40-х років В. І. Масальський у методичних працях висвітлював деякі питання розвитку методики викладання мов на Україні. Інтенсивний період у дослідженні цього питання настає в 50-х роках, якому дослідник присвячує спеціальну книгу «Вивчення російської та української мов у середніх школах УРСР» (1955).

Цей період В. І. Масальський проаналізував і у ряді інших своїх праць: «Становлення і розвиток радянської методики викладання української і російської мов» (1957 рік), «Питання програм з української та російської мов для початкових і середніх шкіл УРСР в світлі вимог педагогічної науки та практики» (1958), «Розвиток методики викладання української та російської мов у початкових та середніх школах УРСР до сорокаріччя Великої Жовтневої соціалістичної революції» (1959) та «Навчально-виховна робота у восьмирічній школі» (1960) — і тому цілком справедливо у рецензованій праці розглядає лише основні принципові положення, уникаючи деталей аналізу і доказів фактами.

Справедливо за початок нового етапу в розвитку методичної науки автор вважає записку М. С. Хрущова до Президії ЦК КПРС та тези ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР «Про зміцнення зв'язку школи з життям і про дальший розвиток системи народної освіти в СРСР»; вони були поштовхом до нових шукань у методиці викладання мов на основі активізації розумової діяльності учнів і розвитку самостійності учнів. Власне, тут слід би було дати глибокий аналіз відмінностей цього періоду від попереднього в розвиткові методики викладання мови.

Отже, «Нариси» є синтезом багаторічного дослідження важливих проблем методики викладання української та російської мов.

У чому ж позитивні риси рецензованого дослідження?

У книзі докладно розкрито наукові основи, зміст і методику викладання української та російської мов у школах УРСР протягом 1917—1960 рр. Максимум уваги приділено висвітленню керівної ролі Комуністичної партії в подоланні ідеалістичних, формалістичних, буржуазно-націоналістичних концепцій та культу особи в мовознавстві, в методиці викладання мов на різних етапах історичного розвитку нашої країни, широко розглянуто постанови партії про навчання і виховання дітей, навчальні плани, програми, підручники. Одночасно автор показує, як постанови партії та уряду сприяли подальшому поліпшенню роботи школи, системи виховання і навчання в ній, зокрема розвитку методики викладання двох братніх мов.

У монографії етапами простежується, як удосконалюються програми з української та російської мов для початкових і середніх шкіл, як у викладанні граматики в середній школі поступово усувався розрив між науковою та шкільною граматиною. Показано, як велика армія науковців і вчителів бореться за піднесення мовної культури учнів. Автор правильно виявляє і кваліфікує значення російсько-українських педагогічних і мовних зв'язків для розвитку радянської методики мови на Україні.

Протягом всього дослідження автор чітко визначає основні напрями та актуальні завдання вивчення двох братніх мов на Україні, а саме проблеми: 1) комуністичного виховання на уроках мови; 2) розвитку розумової активності школяра, його культури мислення за допомогою активних, дійових прийомів навчання мови; 3) структури уроків та їх варіантів залежно від прийомів навчання, від системи роботи вчителя;

4) обсягу навчального матеріалу з української та російської мов у відповідному класі та наступності й поступовості у вивченні мов; 5) створення високоякісних підручників з української та російської мов для початкових і старших класів політехнічної школи; 6) засвоєння учнями відповідних класів знань з фонетики, граматичної будови, лексичного складу мови, явищ орфографії, пунктуації та практичної стилістики.

Сумлінне дослідження В. І. Масальським багатьох джерел, великого історико-педагогічного та бібліографічного матеріалу з педагогіки, психології, лінгвістики більш як за сорок років, аналіз їх, вивчення передового досвіду кращих учителів дозволило авторові зробити чіткі висновки, накреслити чергові завдання методики викладання мов у школах УРСР, що чекають ще свого опрацювання. Доречно згадати й те, що широко представлена бібліографія з питань лінгвістики, педагогіки та психології дає змогу визначити науковий внесок провідних українських (та й не тільки українських) методистів, мовознавців у методику викладання української та російської мов.

Не можна замовчати й окремих недоліків праці. На наш погляд, слід було б ширше схарактеризувати методичні системи, програми, підручники, що існували в нашій країні до Жовтня. Це дало б змогу глибше простежити особливості методичної системи викладання мов за радянського часу, простежити за питанням наступності у розв'язку методики мови, за тим, на основі чого створювалася принципово відмінна, нова соціалістична методика навчання мови. Те, що було лише проблемою чи нездійсненою мрією прогресивних учених минулого, у нас стало досягненням мільйонної армії вчителів мови. Доречно було б використати в бібліографії праці, видані обласними інститутами удосконалення кваліфікації вчителів, педагогічними інститутами та університетами України.

Нова книга В. І. Масальського — перше на Україні (і не лише на Україні) історико-педагогічне дослідження розвитку методики викладання української та російської мов, побудоване, безумовно, на основі глибокого і досконалого вивчення багатьох джерел, навчально-виховного процесу, досвіду великої армії учителів-словесників України.

М. І. ДОРОШЕНКО
(Рівне)

Угорсько-український словник

Спільне видання Угорської Академії наук (Будапешт) та Закарпатського обласного видавництва (Ужгород), 1961, 909 стор.

Рецензований Угорсько-український словник укладений науковими працівниками Ужгородського державного університету доцентами К. Й. Галасом, В. І. Добошем, О. М. Ротом, Ю. М. Саком, П. П. Чучкою, старшими викладачами Л. А. Владимир, Б. М. Мейсарош та С. С. Штефуровським. Загальну редакцію словника здійснили доценти О. М. Рот, Ю. М. Сак та П. П. Чучка.

Словник налічує близько 28 000 слів і розрахований, як сказано у передмові, на масового користувача.

В основу реєстру угорських слів покладений Угорсько-німецький словник Е. Галаса (Halász Előd, Magyar — Német Szófar, harmadik kiadás, Akadémiai kiadó, 1957) та «Венгерско-русский словарь» М. Г. Кахана (друге, перероблене і доповнене видання за редакцією К. Е. Майтинської, М., 1951); були використані й інші словники.

Вихід у світ Угорсько-українського словника (а недавно вийшов уже і Українсько-угорський словник, укладач Лорант Катона) є визначним явищем у науковому і культурному житті угорського і українського народів і свідчить про зростаючу міцну дружбу між нашими народами. Це фактично перший в угорській і українській лексикографії словник, у якому українська частина виконана відповідно до вимог сучасної української лексикографії. Угорські слова розробляються у словнику досить повно, з розкриттям їх основних значень і стилістичних функцій.

Для прикладу наведемо розробку слова кар, -ott, -jon, -на. 1. Одержувати, -жую, -жуєш, одержати, -жу, -жиш; доставати, -стаю, -стаєш, дістати, -стану, -станеш; отри-